

AMNESTY INTERNATIONAL

Публічна заява

17 березня 2017 року

Крим: Різке погіршення ситуації з правами людини у зоні, закритій від міжнародного спостереження

Через три роки після незаконної анексії півострова Росією спостерігається швидке погіршення ситуації із правами людини у Криму. Відсутність будь-якого ефективного міжнародного моніторингового механізму з доступом до півострова поглиблює цю проблему, що ще більше заохочує *де-факто* владу та російську владу нещадно домагатися винищення усіх ознак незгоди. Забезпечення ефективного міжнародного моніторингу ситуації з правами людини у Криму, у тому числі узгодження практичних деталей безперешкодного доступу релевантного механізму до півострова, має стати головним пріоритетом міжнародної спільноти.

У грудні 2016 року, Amnesty International опублікувала брифінг «Крим у п'ятьмі: Придушення незгоди»¹, у якому була задокументована крайня неповага та напад на права свободи вираження поглядів, мирних зборів та об'єднань Росією та *де-факто* владою на півострові. З того часу, переслідування та цькування будь-яких незгодних голосів, переважно етнічних кримських татар, посилюються ще більше.

Кримінальне переслідування членів та лідерів Меджлісу кримськотатарського народу, який російська влада таврувала як «екстремістську» організацію, досягло нового рівня. Активістам, яких за надуманими підставами були обвинувачені у членстві у ісламістській організації «Хізб ут-Тахрір», що в офіційному списку терористичних організацій у Росії, були висунуті додаткові обвинувачення. Є лише кілька адвокатів, що наважилися взяти справи осіб, обвинувачених за екстремістськими та терористичними статтями у Криму, і двоє найпомітніших з них (один – з Росії, інший – мешканець Криму), стикаються із все більшим тиском з боку *де-факто* влади та російської влади.

Тим часом, пересічні кримські татари також стикаються із новими рівнями цькування, зокрема у формі обшуків їхніх осель службами безпеки, які, судячи з усього, безпідставно направлені на їхню спільноту. Збільшилося використання адміністративних затримань проти користувачів соціальних мереж, які публікували контент, що вважається «екстремістським» у Росії, навіть коли публікації були зроблені до анексії Криму Росією.

Після окупації Криму Росією, міжнародним та регіональним правозахисним механізмам було відмовлено у доступі до півострова *до-факто* владою. Першими з них були Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин та Спеціальний доповідач ООН з питань меншин. Відтоді як Росія встановила кордон між Кримом та материковою Україною, вона стала вважати відвідування півострова в'їздом до Російської Федерації. Це, не кажучи про необхідність отримання дозволу від російської влади, унеможливило доступ до Криму для міжнародних та регіональних правозахисних механізмів на умовах, що є прийнятними для України та які б не вважалися або не прирівнювалися до визнання зміни статусу Криму та порушення територіальної цілісності України. Офіційні вимоги України для подорожування до Криму були сформульовані у законі «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (ухвалений у квітні 2014 року) та формалізовані у постанові Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» (ухвалена 4 червня 2015 року). Згідно з цими документами, іноземці, що подорожують до Криму, мають отримати спеціальний дозвіл від Державної міграційної служби і можуть в'їхати на

¹ «Крим у п'ятьмі: Придушення незгоди», доступне за посиланням http://amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Crimea-in-the-Dark-UKR_web.pdf

територію півострова тільки через спеціальні блокпости на материковій Україні. Доступ до Криму через Росію відтепер є кримінальним злочином за українським законодавством, і якщо він коїться із «метою нанесення шкоди інтересам держави», карається терміном ув'язнення до восьми років (за статтею 332-1 Кримінального кодексу України).

14 березня 2014 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) направило Моніторингову місію з прав людини в Україні (ММПЛУ) задля моніторингу та звітування про ситуацію з правами людини по всій країні. До її мандату було включено моніторинг та звітування по Криму. Територіальна цілісність України, включно із її суверенітетом щодо Криму та міста Севастополь, була повторно підтверджена Генеральною Асамблеєю ООН у її резолюції 68/262, ухваленій 27 березня 2014 року.² Втім, Місії було відмовлено у доступі до півострова, в той час як її мандат щодо Криму не був визнаний Росією.

Міжнародні та регіональні механізми з моніторингу прав людини мають отримати безумовний та негайний доступ до Криму; вони мають отримати можливість звітувати про результати моніторингу без перешкод або втручання жодної зі сторін. Це мають бути, серед іншого, ММПЛУ ООН, Спеціальний доповідач ООН з питань меншин, інші правозахисні механізми ООН та релевантні процедури, Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин, моніторингові механізми та органи Ради Європи, включно із Комітетом з питань запобігання катуванням, Європейською комісією проти расизму та нетолерантності, Дорадчим комітетом Рамкової конвенції про захист національних меншин, Комісаром з прав людини. Міжнародні та регіональні організації, чий мандат розповсюджується, повністю або частково, на сфери, в яких були порушені права людини у Криму, включно із ЮНЕСКО в межах її компетенції, мають розглянути створення механізмів для моніторингу ситуації у Криму, також у межах їхніх компетенцій, та просити про ефективний та безперешкодний доступ до півострова задля моніторингу та звітування про відповідні ситуації.

Нові рівні утисків та переслідувань, із якими стикнулися члени Меджлісу кримськотатарського народу

У квітні 2016 року, де-факто влада у Криму та російська влада заборонили самоврядний Меджліс кримськотатарського народу як «екстремістську» організацію за мирний спротив її членів російській окупації півострова. Відтоді особи, що пов'язані з Меджлісом, стикнулися із все більш агресивним переслідуванням. Зустріч членів Меджлісу у приватній обстановці їхніх осель може завершитися штрафом за начебто адміністративне порушення або призвести до висунення обвинувачень у скоєнні злочину.

22 вересня 2016 року декілька членів Меджлісу провели особисту зустріч у будинку Ільмі Умерова, заступника голови Меджлісу та ветерана кримськотатарського руху. Через кілька днів, дев'ятеро з них викликали на допит до Центру протидії екстремізму Міністерства внутрішніх справ у Сімферополі, загальновідомого як «Центр Е». Троє з них, включно із Ільмі Умеровим, отримали адміністративні штрафи від 750 до 1000 російських рублів (13-17 доларів США) за статтею 20.28 Кодексу про адміністративні правопорушення Російської Федерації (участь у діяльності забороненої організації).³

При спробі оплатити штраф у грудні 2016 року Ільмі Умеров дізнався, що його включено до російського федерального списку «екстремістів» у зв'язку із розслідуванням, що досі триває, за статтею про екстремістську діяльність.⁴ Перебування у цьому списку означає,

² У Резолюції ГА ООН підсумувала, що «референдум», проведений у Криму, не мав «жодної юридичної сили» і не давав підстав для будь-якої зміни статусу Криму та міста Севастополь (параграф 5). Для більш детальної інформації про мандат ММПЛУ, дивіться параграфи 7 та 8 «Доповіді Верховного комісара ООН з прав людини про ситуацію в Україні», 19 вересня 2014 року, доступної за посиланням http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session27/Documents/A-HRC-27-75_en.pdf (доступ 9 березня 2016 року).

³ Дистанційне інтерв'ю Amnesty International із Ніколаєм Полозовим 20 лютого 2017 року.

⁴ Для деталей кримінального переслідування Ільмі Умерова, дивіться «Крим у п'ятні: Придушення незгоди», доступне за посиланням http://amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Crimea-in-the-Dark-UKR_web.pdf

що Ільмі Умеров не має вільного доступу до свого банківського рахунку, та будь-яка фінансова транзакція з його боку відтепер має бути безпосередньо погоджена відділом безпеки його банку.

30 січня 2017 року Ільмі Умерову формально висунули обвинувачення у висловленні «публічних закликів до здійснення дій, направлених на порушення територіальної цілісності Російської Федерації» у зв'язку із його виступом у березні 2016 року на телеканалі АТР, під час якого він сказав, що Росію потрібно «змусити покинути Крим, Донецьк та Луганськ». Якщо його визнають винним, Ільмі Умерову загрожує до п'яти років у в'язниці.

Amnesty International вважає обвинувачення проти Ільмі Умерова безпідставними. Його заклики щодо припинення російської окупації захищені правом на свободу вираження поглядів. Ільмі Умеров ніколи не закликав або пропагував застосування насильства. Його переслідування є незаконним і має бути негайно припинено.

Порушення принципів справедливого судового розгляду у «справі 26 лютого»

Судовий процес щодо іншого заступника голови Меджлісу кримськотатарського народу та в'язня совісті Ахтема Чийгоза наразі триває. Від початку судового процесу у його справі, з 2 серпня 2016 року, Ахтему Чийгозу відмовили у можливості особисто відвідувати засідання суду. Він має брати участь у засіданнях через Skype-зв'язок, незважаючи на факт, що його тримають під вартою у СІЗО, що знаходиться неподалік від будівлі суду. Такий захід було застосовано через «небезпеку», яку Ахтем Чийгоз начебто становить, якщо буде присутнім особисто. Це обмеження є свавільним і на практиці зменшує його можливість повноцінно брати участь у власному судовому процесі. Наприклад, під час типового судового засідання 27 вересня 2016 року, за яким спостерігала Amnesty International, Ахтем Чийгоз не міг почути все, про що говорили у суді, а саме засідання переривалося кілька разів через погану якість інтернет-з'єднання. Відео-зв'язок не дає можливості Ахтему Чийгозу особисто консультуватися із адвокатом під час засідань.⁵

Ахтема Чийгоза обвинувачують у «організації масових заворушень» у Криму 26 лютого 2014 року. Того дня про-українські та про-російські протестувальники зібралися одночасно перед регіональним парламентом у Сімферополі. Були незначні сутички між двома натовпами, але не було жодних «масових заворушень» відповідно до визначень у російському кримінальному кодексі. Жодного учасника чи учасницю із про-російської сторони не було притягнуто до кримінальної відповідальності або ідентифіковано. Більше того, дана подія відбулася до анексії Криму Росією.

Після арешту Ахтема Чийгоза 29 січня 2015 року російськими службами безпеки було заарештовано п'ятьох інших кримських татар у рамках однієї кримінальної справи і обвинувачено в участі у тих самих «масових заворушеннях». 20 липня 2016 року *де факто* Верховний суд Криму постановив відокремити справу Ахтема Чийгоза у окреме провадження як «організатора» «масових заворушень», в якому інші згадуються лише як «учасники». З п'яти заарештованих тільки Алі Асанов та Мустафа Дегерменджи залишаються під вартою, в той час як трьох інших було звільнено під заставу у 2015 році. У суді Мустафа Дегерменджи заявив, що до нього підходив слідчий із «пропозицією» дати свідчення проти Ахтема Чийгоза в обмін на звільнення з-під варти, але він відмовився.

У ході процесу над Ахтемом Чийгозом, відсутність істотних підстав для його кримінального переслідування стала все більше очевидною. Таким чином, за винятком трьох секретних свідків обвинувачення, які давали свідчення 6 грудня 2016 року, 13 лютого та 13 березня 2017 року відповідно, жоден зі свідків, допитаний у суді особисто, не

⁵ Для більш детальної інформації, дивіться «Крим у п'яті: Придушення незгоди», доступне за посиланням http://amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Crimea-in-the-Dark-UKR_web.pdf

свідчив у підтримку тверджень обвинувачення, що Ахтем Чийгоз «організовував масові заворушення» 26 лютого 2014 року у Сімферополі.⁶

У російських судах секретних свідків зазвичай допитують через відео-зв'язок, змінюють їхні голоси та приховують їхні обличчя. Amnesty International не мала змоги відвідати вищезгадані судові засідання, проте, згідно із повідомленнями журналістів, що постійно інформують про юридичні питання та були на судових засіданнях у ці дні, секретні свідки суперечили власним свідченням, були непослідовні, та неодноразово змінювали свої заяви, коли вони суперечили твердженням обвинувачення. В цілому, є сім секретних свідків у справі Ахтема Чийгоза (поки що тільки троє дали свідчення). У разі визнання винним, Ахтему Чийгозу загрожує до 15 років у тюрмі.

Мустафа Дегерменджи є одним зі свідків, кого викликали давати свідчення у справі Ахтема Чийгоза, та сам є відповідачем у окремій справі «26 лютого». 6 березня 2017 року у своїх свідченнях у суді у справі Ахтема Чийгоза Дегерменджи заявив, що він не бачив Ахтема Чийгоза під час подій 26 лютого 2014 року. Він також розповів суду, що під час тримання під вартою, Федеральна служба безпеки (ФСБ) просила його про «співпрацю» в обмін на свободу, і що на нього тиснув Кримський муфтії щоби той дав свідчення проти Ахтема Чийгоза, але він відмовився.⁷ Суд над Мустафою Дегерменджи та його співвідповідачем Алі Асановим також почався, але поки що знаходиться на ранній стадії.

Алі Асанов має чотирьох дітей й ніколи не бачив наймолодшого з них, який народився після його арешту. Мустафа Дегерменджи піклувався про своїх батьків літнього віку. Обом чоловікам загрожує до восьми років у тюрмі у разі визнання їх винним.

Нові обвинувачення у справах про членство у Хізб ут-Тахрір

Кримському правозахиснику Еміра-Усеїна Куку, а також Вадиму Сіруку, яких було заарештовано 11 лютого 2016 року та піддано кримінальному переслідуванню по одній справі, від початку було висунуто обвинувачення у членстві у «Хізб ут-Тахрір» (яка у Росії вважається терористичною організацією). Нещодавно їм висунули нові обвинувачення.⁸

Емір-Усеїн Куку є в'язнем совісті, кримінальне переслідування якого є політично вмотивованим та є покаранням за його мирний активізм та правозахисну роботу у Криму. Amnesty International вже висловлювала занепокоєння порушенням права на справедливий суд щодо нього та інших підозрюваних.⁹

17 січня 2017 року Еміру-Усеїну Куку та Вадиму Сіруку окремо повідомили про те, що їх тепер також підозрюють у вступі у змову задля захоплення або утримання влади у насильницький спосіб (стаття 278 російського кримінального кодексу). Згідно з їхніми адвокатами, рішення про висунення нових обвинувачень ґрунтувалося на результатах так званої «лінгвістично-релігійної експертизи», запит про яку зробили слідчі, в якій досліджувався зміст таємно записаної розмови про політику між Куку, Сіруком та іншими чоловіками. Всі шестеро осіб наразі перебувають у попередньому ув'язненні. Їхні адвокати зробили запит на отримання експертних висновків, щоби мати можливість оскаржити

⁶ Після примусового вигнання лідера Меджлісу Рефата Чубарова у липні 2014 року, заступник голови Ахтем Чийгоз займав найвищу посаду Меджлісу, з тих, хто досі залишався у Криму. Його заарештували 29 січня 2015 року після того, як де-факто влада висунула йому обвинувачення у організації «масових заворушень» 26 лютого 2014 року перед Верховною Радою Криму. Amnesty International вважає Ахтема Чийгоза в'язнем совісті.

⁷ Amnesty International провела інтерв'ю із Мавіле Дегерменджи, сестрою Мустафи Дегерменджи у грудні 2016 року у Києві; Новинне агентство 15Минут, «Мустафа Дегерменджи на «суде» по «делу» Чийгоза рассказал, что «муфтий» Крыма Аблаев склонял его к сотрудничеству с оккупантами в обмен на освобождение», 6 березня 2017 року, доступне за посиланням <http://15minut.org/news/169629-mustafa-degermendzhi-na-sude-po-delu-chijgoza-rasskazal-chto-muftij-kryma-ablaev-sklonyal-ego-k-sotrudnichestvu-s-okkupantami-v-obmen-na-osvobozhdenie-video>

⁸ Дистанційне інтерв'ю Amnesty International із Мерієм Куку, дружиною Еміра-Усеїна Куку, у січні 2017 року;

⁹ Для більш детальної інформації про Еміра-Усеїна Куку та інші справи Хізб ут-Тахрір, дивіться «Крим у п'ятни: Придушення незгоди», доступне за посиланням http://amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Crimea-in-the-Dark-UKR_web.pdf

їхнє тримання під вартою та кримінальне переслідування, але їм було відмовлено. Судова апеляція проти відмови також не була успішною.

У Росії членство у терористичній організації передбачає термін ув'язнення до 20 років. Вступ у змову задля захоплення влади у насильницький спосіб є злочином, що карається терміном ув'язнення до 20 років.

Утиски пересічних кримських татар на півострові

Від початку російської окупації Криму у 2014 році, кримськотатарська спільнота сприймалася де-факто владою та російською владою як нелояльна, та піддавалася щоденним утискам з боку служб безпеки. Наприклад, проводилися численні обшуки осель членів цієї спільноти – дуже часто пересічних мешканців Криму, які є етнічними кримськими татарами.

Незалежні ЗМІ, багато з яких публікувалися кримськотатарською мовою, які повідомляли про такі інциденти, були змушені закритися у 2015 році. Відтоді усне спілкування та публікації у соціальних мережах стали єдиним джерелом інформації про обшуки осель та інші форми утисків етнічних кримських татар (для місцевих мешканців доступ до ЗМІ, що знаходяться на материковій частині України, дуже часто заблокований у Криму).

Зазвичай, коли служби безпеки приїжджають та починають обшук кримськотатарського будинку, місцеві мешканці швидко прибувають на місце подій та починають знімати відео та фотографувати те, що відбувається. Під час нещодавньої типової події, 22 лютого 2017 року, члени Центру протидії екстремізму (підрозділу поліції) заарештували активіста Марлена Мустафу біля його дому. Його забрали до їхнього центрального відділення у Сімферополі, але він зміг широко повідомити про своє затримання завдяки своїй матері, яка бачила це на власні очі. Поки Марлен Мустафа був у Сімферополі, де-факто представники правоохоронних органів провели обшук його оселі. Десятеро людей зібралися біля будинку Марлена Мустафи, щоби зняти на відео обшук, але їх самих заарештували та швидко засудили до п'яти днів адміністративного арешту кожного за участь у «несанкціонованому масовому зібранні» (що є адміністративним порушенням у Росії). Марлена Мустафу засудили до 11 днів адміністративного арешту за репост «екстремістського» відео у його профілі у соціальній мережі у 2014 році.¹⁰ Всі вони відбули повні терміни своїх адміністративних покарань та були звільнені.

Тиск на адвокатів Еміля Курбедінова та Ніколая Полозова посилюється

Адвокати у Криму, які захищають осіб, обвинувачених в «екстремізмі» та за іншими статтями, також потрапили під атаку. Адвокати Еміль Курбедінов та Ніколай Полозов потрапили під все більший тиск з боку де факто влади, мета якого – змусити їх припинити захищати їхніх клієнтів у Криму.

Російський адвокат Ніколай Полозов є членом сторони захисту у справах Ільмі Умерова та Ахтема Чийгоза. 13 грудня 2016 року, за запитом ФСБ, Київський районний суд Сімферополя постановив, що Ніколай Полозов має у примусовому порядку дати свідчення у справі Ільмі Умерова, незважаючи на те, що він є його адвокатом. Після відмови підписати повістку на допит 15 грудня, співробітники ФСБ силою забрали Ніколая Полозова з його готелю у Сімферополі до центрального відділення ФСБ у Сімферополі 25 січня; після цього слідчий ФСБ допитав його у справі Ільмі Умерова.

Допит не відбувався належним чином. Ніколай Полозов попросив присутності його адвоката як законного представника, але йому відмовили. Він нагадав слідчому про те, що його заяви як «свідка» є неприйнятними для розгляду судом, оскільки він є адвокатом Ільмі Умерова. Попри це, допит продовжився, із питаннями щодо ролі Ніколая Полозова у

¹⁰ “Все арестованные в Крыму заявили, что им намеренно не давали пить воду с утра до позднего вечера”, Факты, доступне за посиланням <http://fakty.ua/230985-vse-arestovannye-v-krymu-zayavili-cto-im-namerenno-ne-davali-pit-vodu-s-utra-do-pozdnego-vechera> (доступ 9 березня 2017 року);

процесі над Ільмі Умеровим. Допит Полозова записувався на відео. Він відмовився підписати протокол його допиту. Ніколай Полозов та Ільмі Умеров побоюються, що відтепер Ніколая Полозова можуть відсторонити від справи через його новий статус як «свідка», в разі якщо ФСБ попросить про це суд.¹¹

Приблизно у той самий час, 26 січня 2017 року, адвоката Еміля Курбедінова заарештували представники Центру протидії екстремізму, коли він їхав у Бахчисарай, де він мав надавати правову допомогу Сейрану Салієву, якого заарештували за підозрою у зберіганні «екстремістської» літератури у його домі. Представники «Центру Е» швидко доставили Курбедінова до їхнього центрального відділення у Сімферополі та обшукали його дім та офіс, що є порушенням закону, який захищає адвокатів від обшуків задля забезпечення конфіденційності між ними та їхніми клієнтами. У той же день Железнодорожний районний суд Сімферополя визнав Курбедінова «винним» у публікації відео у його профілі у соціальній мережі у 2013 році, та засудив його до 10 днів адміністративного арешту за розповсюдження «екстремістської» інформації. Сейрана Алієва визнали винним у «розповсюдженні екстремістських матеріалів» та засудили до 12 днів адміністративного арешту. Обох відпустили після того, як вони відбули свої терміни покарання.¹²

Порушення прав людини у Криму мають бути задокументовані та щодо них мають бути вжиті відповідні заходи

Міжнародна спільнота має розглянути всі доступні можливості ефективного моніторингу ситуації із дотриманням прав людини у Криму.

Міжурядові органи, міжнародні партнери України та Росії мають використати кожну доступну можливість, як на двосторонніх так і на багатосторонніх зустрічах, щоби підняти питання доступу до Криму для правозахисних механізмів, та наполягати на його негайному та безумовному наданні – разом із наполегливою вимогою повної поваги до прав людини у Криму.

Де факто влада та російська влада мають поважати права на свободу вираження поглядів, мирних зборів та об'єднань, а також право на справедливий суд для усіх у Криму. Вони мають забезпечити реалізацію цих прав усіма особами та групами без дискримінації на ґрунті політичних або релігійних поглядів, етнічної приналежності, або будь-яких інших підставах.

Для більш детального списку рекомендацій щодо порушення прав людини у Криму, дивіться Крим у п'яті: Придушення незгоди.¹³

¹¹ Дистанційне інтерв'ю Amnesty International із Николаєм Полозовим 20 лютого 2017 року;

¹² Дистанційне інтерв'ю Amnesty International із Емілем Курбедіновим 15 лютого 2017;

¹³ Доступне за посиланням http://amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Crimea-in-the-Dark-UKR_web.pdf.